

Oude wijsheid voor een nieuw tijdperk: theosofische vertalingen van hindoeschriften

Michael Gomes

Michael Gomes is directeur van de Emily Sellon Memorial Library in New York.

Hij heeft acht boeken en talloze artikelen en monografieën over H.P. Blavatsky, theosofie en de Theosophical Society geschreven en hij werkt aan zijn negende.

Dit artikel verscheen in *Quest* 108: herfst 2020

Bij de oprichting in 1875 was het doel van de Theosophical Society (TS): *Het verzamelen en verspreiden van kennis van de wetten die het universum beheersen*. Het was geen poging om te herhalen wat al werd gedaan, maar om gebieden te onderzoeken die op dat moment onontgonnen waren. Toen het hoofdkantoor van de TS in de jaren 1880 in India werd gevestigd, begonnen de doelstellingen meer te lijken op hoe ze er nu uitzien. Alleen de tweede doelstelling was duidelijk anders dan nu: *Om de studie van Arische en andere oosterse literatuur, religies en wetenschappen te bevorderen en het belang ervan aan te tonen*. Dat bleef zo tijdens het leven van H.P. Blavatsky (HPB) en veranderde pas in 1896 in de huidige formulering: *Het aanmoedigen van de vergelijkende studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap*.

In haar *Sleutel tot de Theosofie* noemt Blavatsky het werk van de bibliotheek op het TS-hoofdkantoor in Adyar, India, en van plaatselijke afdelingen: het verzamelen van werken over oude filosofieën, tradities en legenden. Ze benadrukt ook de noodzaak om op basis van dit materiaal vertalingen, originele werken, uittreksels en commentaren beschikbaar te maken om de tweede doelstelling te helpen realiseren.

Theosofen zijn aan het werk gegaan om deze belofte na te komen en hebben een aantal originele vertalingen van hindoeschriften gemaakt. Twee teksten kregen de meeste aandacht: de *Bhagavad Gita* en *De Yoga Sutra van Patanjali*.

De *Bhagavad Gita* maakt deel uit van het grote Indiase epos de *Mahabharata*. Het speelt zich af op een slagveld, terwijl twee grote clans zich voorbereiden op oorlog. In zijn totaliteit is de *Mahabharata* het verhaal van families die uiteengereten zijn, een koninkrijk verloren door één worp met een dobbelsteen, dappere helden en een terugkeer naar gerechtigheid. De *Gita* verschijnt in het zesde boek, in de vorm van een dialoog tussen de krijger Arjuna, die op het punt staat de wapens op te nemen tegen zijn neven, en zijn wagenman, Krishna. Los van het grotere verhaal wordt de tekst opgevat als een samenvatting van de hindoeïfilosofie en is uitgegroeid tot een wereldwijde bron van spirituele inspiratie.

De *Gita* was één van de eerste hindoe geschriften die in het Engels werden vertaald: een editie verscheen in 1785. De tekst was bekend bij de Duitse filosoof G.W.F. Hegel, die er commentaar op gaf. Hij was ook bekend bij de New England Transcendentalists: Henry David Thoreau noemt hem in *Walden*, gepubliceerd in 1854. In de jaren 1880 maakte Edwin Arnold een populaire versie met de titel *The Song Celestial (Het Lied des Heren)*.

Vertalingen door theosofen boden een ander perspectief en introduceerden de tekst bij een groter publiek. De sleutel was geleverd door het vooraanstaande Indiase lid T. Subba Row (1856-1890). In een reeks lezingen op de jaarlijkse Madras-Conventie van de TS in 1885 en 1886 suggereerde hij dat Arjuna de individuele ziel vertegenwoordigt, *de echte monade in de mens*, terwijl Krishna de Logos vertegenwoordigt, *de geest die komt om de mens te redden*. Gebruikmakend van deze allegorische benadering, beeldde Subba Row de *Gita* af als een werk van praktische begeleiding, waarmee hij aangaf dat *de menselijke monade zijn eigen strijd moet voeren, bijgestaan zodra hij het ware pad begint te betreden volgens zijn logos* (Subba Row, 2: 391). Deze lezingen werden afgedrukt in *The Theosophist* en in 1888 in boekvorm uitgegeven als *Discourses on the Bhagavad Gita (Verhandelingen over de Bhagavad Gita)*.

In die tijd hadden theosofen hun eigen vertaling van de *Gita*, door een jonge Bengaal genaamd Mohini Chatterji. Chatterji, die net als HPB, een leerling van de Mahatma's was, was in 1884 door haar meegenomen naar Europa. Hij reisde naar Amerika, waar hij in 1887 zijn vertaling maakte. Deze bevatte een uitgebreid commentaar, vaak ondersteund door talrijke verwijzingen naar het *Nieuwe Testament*. Chatterji zei dat de tekst het idee illustreerde dat *de menselijke natuur één is, God slechts één, en het pad naar verlossing, hoewel het er vele lijken, in werkelijkheid maar één is* (Chatterji, 276).

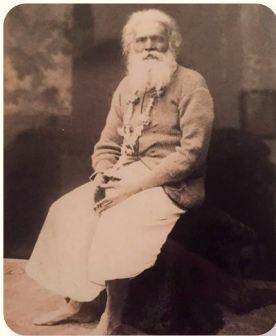
William Q. Judge's vertolking van de *Gita*, gepubliceerd in 1890, maakte gebruik van eerdere vertalingen. Het was een goedkoop boek op zakformaat, dat overal mee naartoe kon worden genomen. Judge merkte op: *De Gita verbeeldt de strijd die onvermijdelijk is zodra iemand in de menselijke familie besluit om zijn hogere natuur zijn leven te laten beheersen* (Judge, ix).

Judge's vertolking werd gevolgd door die van Annie Besant in 1895. Voor Besant was de grondtoon van de *Gita* gematigdheid en het *harmoniseren van alle bestanddelen van de mens, totdat ze trillen in perfecte afstemming met de Ene, het Allerhoogste Zelf* (Besant, viii). Een andere versie uitgegeven door Besant en de hindoe geleerde Bhagavan Das gaf de Sanskriettekst, een vrije Engelse weergave en een woord-voor-woordvertaling. Deze verscheen in 1905 en werd in 1926 herzien.

De vertalingen van Judge en Besant blijven in druk, maar andere theosofische pogingen kregen niet zo'n brede oplage. Charles Johnston, die in de Britse overheid in India had gediend en Sanskriet had gestudeerd, publiceerde zijn vertaling in 1908 in New York, en F.T. Brooks, die vooral herinnerd wordt als de mentor van de toekomstige staatsman Jawaharlal Nehru, publiceerde zijn vertaling in 1909 in India. Alfred E.S. Smythe, algemeen secretaris van de TS in Canada en een ervaren krantenredacteur,

bracht in 1937 een tekstkritische uitgave uit op basis van eerdere Engelse edities. Ernest Wood, die op het theosofische hoofdkwartier in India had gewerkt, publiceerde zijn vertaling in 1954.

De teksten verduidelijkten de verbanden en een schat aan theosofische commentaren verhelderden de boodschap van de *Bhagavad Gita*. Er is al melding gemaakt van de invloed van T. Subba Row. In 1893 publiceerde de Kumbakonamtak in Zuid-India *Thoughts on the Bhagavad Gita* (Gedachten over de Bhagavad Gita) door 'een Brahmaan F.T.S.' (Fellow of the Theosophical Society) op basis van een reeks lezingen voor die groep. De interpretatie van de auteur was gebaseerd op de *Purana's*, het grote reservoir van hindoeïstische overlevering, en *De Geheime Leer*. *HPB zei hetzelfde als onze oude brahmaanse filosofen in een andere taal en vanuit een andere positie* (Brahmin F.T.S., 78). Drie delen *Studies in de Bhagavad Gita*, door een ander Indiaas lid, 'The Dreamer', met de ondertitels *The Yoga of Discrimination* (1902), *The Yoga of Action and Occultism* (1903) en *The Path of Initiation* (1904), verschenen bij het Theosophical House in Londen. Deze volgden de benadering van Subba Row, waarbij hindoeïstische en theosofische concepten de tekst verhelderden.

Bhavani Shankar (1859–1936), een leerling van Blavatsky, gaf na haar dood in heel India lezingen over de *Bhagavad Gita*. Een biografische aantekening in een van de delen van zijn toespraken zegt dat *hij werd ingewijd in enkele van de verborgen wetten en geheime praktijken van raja-yoga door de beroemde mysticus Subba Row* (Basu, ix). Shankar zag een diep verlangen naar en toewijding aan Wijsheid als een voorwaarde om het onderwerp te begrijpen. Judge en Besant schreven ook hun eigen commentaren op het boek. Zelfs Rudolf Steiner gaf er een serie lezingen over.

Theosofische weergaven van de *Gita* zijn leerzaam vanwege het interpretatieniveau dat ze bieden. Op een gegeven moment, overweldigd door wat Krishna hem onthult, probeert Arjuna diens goddelijke aard te begrijpen. In Smythe's uitgave antwoordt Krishna (11.32): *Ik ben de Tijd, vernietiger van de werelden die rijp zijn geworden voor de dood*, Judge vertaalt: *Ik ben de rijpe tijd, kom hier voor de vernietiging van deze schepselen*, terwijl Besant heeft: *De tijd ben ik, ik maak de wereld woest en ledig, gemanifesteerd op aarde om de mensheid te doden*. Vergelijk een nieuwere vertaling door Ravi Ravindra, gepubliceerd in 2017: *Ik ben de Tijd, de Vernietiger van werelden, ik verschijn hier met de wil om de naties te vernietigen*.

Patanjali's Yoga Sutra

Het enige andere hindoe geschrift dat zoveel theosofische vertalingen ontving als de *Bhagavad Gita*, was *De Yoga Sutra van Patanjali*. Terwijl de *Gita* een moreel kompas bood in tijden van stress, gaf de Yoga Sutra praktische instructies over beheersing van het denken. Theosofen behoorden tot de eersten die het idee van yoga naar het Westen brachten.

Over de datum van de tekst en de auteur wordt nog steeds gedebatteerd. De algemene consensus over de tekst is tussen 450 en 350 v.C., maar Blavatsky schuift de datum voor Patanjali nog verder terug. De *Theosophical Glossary* noemt het *dichter bij 700 dan 600 v. Chr.* (Blavatsky, *Glossary*, 251).

De versie uit 1889 van W.Q. Judge, *The Yoga Aphorisms of Patanjali*, was gebaseerd op een eerdere versie die in India werd gedrukt. Net als zijn editie van de *Gita*, werd het uitgegeven in zakformaat. Judge's eenvoudige taal bood duidelijke instructies over de training van de geest. De invloed ervan op de ontluikende New Thought- en Mental Science-bewegingen in Amerika moet worden vermeld.

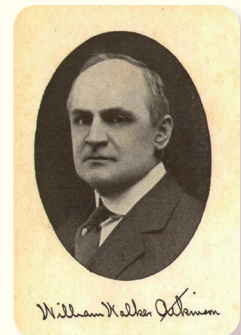

De vertaling van Manilal Dvivedi, die een jaar later in India werd gepubliceerd, had een nauwkeuriger weergave van de tekst tot doel, en deze werd tot de jaren veertig in druk gehouden door de Theosophical Society. Dvivedi (1858-1898), een bekende Gujarati-auteur en pleitbezorger voor onderwijs en sociale hervormingen, vond ook tijd om een aantal erudiete vertalingen van Sanskriet-teksten te produceren.

De vertolking van Charles Johnston uit 1912 was vrijer. Zoals aangegeven door de ondertitel, *The Book of the Spiritual Man*, zag Johnston de tekst als een oproep tot spirituele aspiratie. I.K. Taimni's 1961 *De Wetenschap van Yoga* bood een vertaling en commentaar *in het licht van het moderne denken*.

Twee verwante theosofisch pogingen zijn Mabel Collins' *Transparent Jewel* (1912), een uitgebreide herkauwer over het onderwerp met behulp van de vertaling van Dvivedi, en Alice Bailey's 1927 *Het licht van de ziel*. Bailey beschreef het als een 'parafrase' van Patanjali. Zij beschouwt het boek als een handleiding voor esoterische training zoals geïnterpreteerd door haar systeem van zeven stralen en esoterische astrologie.

Yogi Ramacharaka (een pseudoniem van de Amerikaanse metafysische schrijver William Walker Atkinson, 1862–1932) vervaagde in het begin van de twintigste eeuw de scheidslijnen tussen theosofie, yoga en het nieuwe denken in zijn reeks instructieboeken van de Yogi Publishing Company in Chicago.

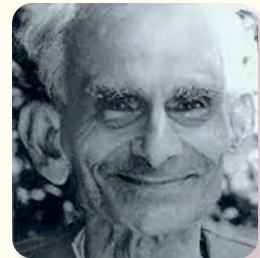
Om Theosofische versies van de Yoga Sutra te vergelijken: Judge geeft voor sloka (vers) 2.1, die de methodiek distilleert die geldt voor de beoefenaar: *De praktijk van concentratie* (zoals Judge yoga vertaalt) *is ascese, prevelingen en overgave aan de Allerhoogste*. Dvivedi heeft: *Zelf-kastijding, studie en overgave aan Isvara* [de persoonlijke God], *vormen het beoefenen van yoga*. Johnstons versie luidt: *De praktijken die leiden tot vereniging met de Ziel zijn: vurig streven, spiritueel lezen en absolute gehoorzaamheid aan de Meester*. Een recenter voorbeeld (hoewel niet door een theosoof), Barbara Stoler Miller's *Yoga: Discipline of Freedom* uit 1996,

dat nu als een klassieker wordt beschouwd, luidt: *Het actief beoefenen van yoga houdt in ascese, studie van de heilige boeken en toewijding aan de Heer van Yoga*. (De termen 'versterving' en 'ascetische praktijken' zijn een vertaling van het Sanskriet tapas; de Vedische oorsprong van het woord houdt verband met warmte. Er wordt gesuggereerd dat *ijver* of *vurigheid* dichter bij die betekenis komen. *Degenen die tapas beoefenen kunnen worden beschreven als 'vurig'* schrijft Roberto Calasso, 99.)

Rond de jaren negentiendertig werden de theosofische inspanningen op het gebied van de yogastudie overschaduwd door de komst van een opeenvolging van yogi's en swami's uit India. De inspanningen van eerst Swami Vivekananda en vervolgens van Paramahansa Yogananda, de Maharishi Mahesh Yogi en anderen leidden tot de opkomst van aanhangers van eigen bodem. *Yoga for Americans* van Indra Devi (Eugenia Peterson) uit 1959 presenteerde het onderwerp als verenigbaar met de levensstijl van die periode, en Theos Bernard's *Hatha Yoga* uit 1944 bepleitte de houdingen op te vatten als onderdeel van een fitnessregime. Ze maakten de weg vrij voor de volgende golf instructeurs uit India, zoals B.K.S. Iyengar, wiens *Light on Yoga* uit 1965 meer dan 600 foto's bevatte die de asana's illustreerden¹.

Het was nu mogelijk om over yoga's in het meervoud te spreken, en Ernest Wood codificeerde zeven varianten: de Raja Yoga van Patanjali, de Karma en Buddhi Yoga's van Sri Krishna, de Jnana Yoga van Sri Sankaracharya, Hatha Yoga, Laya (Kundalini) Yoga, Bhakti Yoga en Mantra Yoga (Wood, 12).

Geen andere Sanskriet-teksten waren zo populair onder theosofen als de *Bhagavad Gita* en de *Yoga Sutra*. De *Vivekachudamani (The Crest Jewel of Wisdom)*, ooit toegeschreven aan de Indiase wijze Shankaracharya, wordt nog steeds gedrukt in de vertaling van Mohini Chatterji uit de jaren 1880. Charles Johnston schreef ook een versie, en Ernest Wood werkte eraan toen hij stierf (postuum gepubliceerd door Quest Books als *The Pinnacle of Indian Thought* in 1967). Johnston maakte ook een vrije weergave van de *Upanishads*, net als G.R.S. Mead in 1896. I.K. Taimni vertaalde de *Siva Sutra's* (1976), de *Bhakti Sutra* (1975) en de *Pratyabhijnahridayam* als *The Secret of Self-Realization* (1974), alle werden uitgegeven door de Theosophical Publishing House in Adyar, India. Radha Burnier en Richard Brooks maakten ook een Sanskriet-Engelse versie van de *Pratyabhijnahridayam*.

Voor de vroege theosofen boden vertalingen van hindoe geschriften zoals de *Bhagavad Gita* en de *Yoga Sutra* toegang tot de oude wijsheid die door Blavatsky en anderen werd besproken. Het presenteerde ook een validatie voor theosofische concepten, waarvan er vele in deze teksten te vinden zijn. Maar zoals wijlen TS-president N. Sri Ram heeft opgemerkt, baseert deze oude wijsheid haar bewering niet alleen op haar oudheid. *Het woord 'oeroud' dat ervoor wordt gebruikt, geeft de betekenis weer van een wijsheid die door de eeuwen heen is vergaard, getest en bewezen door de tijd* (Sri Ram, 186).

¹ B.K.S. Iyengar schreef ook *Light on the Yoga Sutra's of Patanjali* en *The Core of the Yoga Sutra's*. (Red.)

De ideeën in teksten als de *Gita* vonden weerklank in theosofische geschriften. Leden legden verbanden tussen de aanbevelingen die in de *Gita* worden gegeven, werken als *Licht op het Pad* (1885), een gids voor het spirituele leven dat de leerling aanspoort: *Sta terzijde in de komende strijd, en hoewel je vecht, wees niet jij de strijder* (2.1). Theosofische interpretaties, die niet verankerd waren in sektarische verschillen, voegden hun eigen nuances toe.

Mw. Blavatsky had al vroeg onderscheid gemaakt tussen de aspecten van yoga. In een reactie op een artikel over het onderwerp dat ze in 1882 in *The Theosophist* publiceerde, gebruikte ze de termen *raja* en *hatha yoga* om haar werk te onderscheiden van meer alledaagse vormen. Ze zei tegen haar studenten: *Wie beide systemen heeft bestudeerd, de hatha- en raja-yoga's, vindt een enorm verschil tussen de twee: de ene is puur psychofysiologisch, de andere puur psycho-spiritueel* (Blavatsky, *Esoteric Instructions*, 135). Elizabeth de Michelis, in *A History of Modern Yoga*, en anderen hebben erop gewezen dat toen hindoeïstische leraren zoals Vivekananda naar het westen kwamen, ze hun boodschap aanpasten aan de reeds bestaande terminologie van de theosofie.

De effecten van theosofische belangstelling voor hindoeïstische geschriften zouden niet beperkt blijven tot de Theosophical Society. In zijn *Story of My Experiments with Truth* vertelt Mohandas Gandhi hoe hij als jonge rechtenstudent in Engeland werd benaderd door twee theosofen die de *Gita* bestudeerden. Ze wilden dat hij het origineel samen met hen las. Hij bekende dat hij het boek nog nooit in het originele Sanskriet of in zijn geboortetaal Gujarati had gelezen. Toen hij het boek met hen bestudeerde, onthulde het hem de waarde ervan, en het werd een *onfeilbare gids voor gedrag* en een *woordenboek voor dagelijks gebruik* (Gandhi, 323). De principes van niet-gehecht zijn en gelijkmoedigheid zijn terug te vinden in zijn ideeën over *satyagraha*, geweldloosheid, die hij toepaste om de onafhankelijkheid van India te verwerven en die anderen beïnvloedden, waaronder Martin Luther King Jr. en de Amerikaanse burgerrechtenbeweging.

De verspreiding van de *Gita* in de hedendaagse samenleving blijkt uit de woorden van J. Robert Oppenheimer, de Amerikaanse natuurkundige die bekend staat als 'de vader van de atoombom'. Hij vertelt dat toen hij getuige was van de eerste atoomontploffing, Krishna's woorden van de *Gita* bij hem opkwamen: *Nu ben ik de Dood geworden, de Vernietiger van Werelden*. Dit oude hindoeïstische geschrift had een nieuwe context gevonden en was echt een nieuw tijdperk ingegaan. Door hun vertalingen en commentaren hadden theosofen ertoe bijgedragen dat het een deel van het openbare discours werd.

Vertaling Marianne Plokker

Bronnen

- Basham, A.L., *The Origins and Development of Classical Hinduism*. Boston: Beacon, 1989. Basham suggereert dat we de Gita beschouwen als 'een compilatie van meer dan één hand, met ten minste twee hoofdauteurs wier doctrines heel verschillend zijn' (95).
- Basu, Upandranath. Voorwoord van Pandit Bhavani Shankar, *Lectures on the Bhagavad Gita*. Uttarpara, India: Uttarpara Theosophical Lodge, 1923. De lezingen van Bhavani Shankar zijn verzameld en opnieuw gepubliceerd als *The Doctrine of the Bhagavad Gita*. Santa Barbara, Californië: Concord Grove Press, 1984.
- Besant, Annie, *The Bhagavad Gita, or the Lord's Song*. London: Theosophical Publishing Society, 1896.
- Blavatsky, H.P., *Esoteric Instructions*. Adyar: Theosophical Publishing House, 2015. *Theosophical Glossary*. London: Theosophical Publishing Society 1891. "A Brahmin FTS" *Thoughts on the Bhagavad Gita*. Kumbakonam, India: Kumbakonam Branch van de Theosophical Society, 1893.
- Calasso, Roberto. *Ardor*. Vertaald door Richard Dixon. New York: Farrar, Straus en Giroux, 2014.
- Chatterji, Mohini M. *De Bhagavad Gita, or The Lord's Lay*. Boston: Houghton Mifflin, 1887.
- Gandhi, Mohandas. *Gandhi's Autobiography: The Story of My Experiments with Truth*. Washington, DC: Public Affairs Press, 1948.
- Judge, WQ *The Bhagavad Gita: The Book of Devotion*. New York: The Path, 1890.
- Oppenheimer, J. Robert. "Oppenheimer Bhagavad-Gita Quote", YouTube, geopend op 29 juni 2020: <https://www.youtube.com/watch?v=pqZqfTOxFhY>.
- Sharpe, Eric J. *The Universal Gita: Western Images of the Bhagavad Gita*. La Salle, Ill.: Open Court, 1985.
- Sri Ram, N. *A Theosophist Looks at the World*. Adyar: Theosophical Publishing House, 1950.
- Steiner, Rudolf. *The Occult Significance of the Bhagavad Gita*. New York: Anthroposophic Press, 1968. Gebaseerd op lezingen gehouden in mei en juni 1913.
- Subba Row, T. T. *Subba Row: Collected Writings*. 2 delen. San Diego: Point Loma Publishing, 2001.
- Wood, Ernest. *Seven Schools of Yoga*. Wheaton: Quest Books, 1976. Dit is een herdruk van zijn *The Occult Training of the Hindus*, gepubliceerd in India in 1931.

Foto: Bibliotheek Adyar